

Д 2. Аудит түрлері

Аудиттің басты мақсаты аудиттелетін субъекті жөнінде объективті, шынайы және дәл мәліметтер беру болып табылады. Мақсатқа қол жеткізу үшін шешілуге тиісті міндеттер аудит түріне тікелей тәуелді.

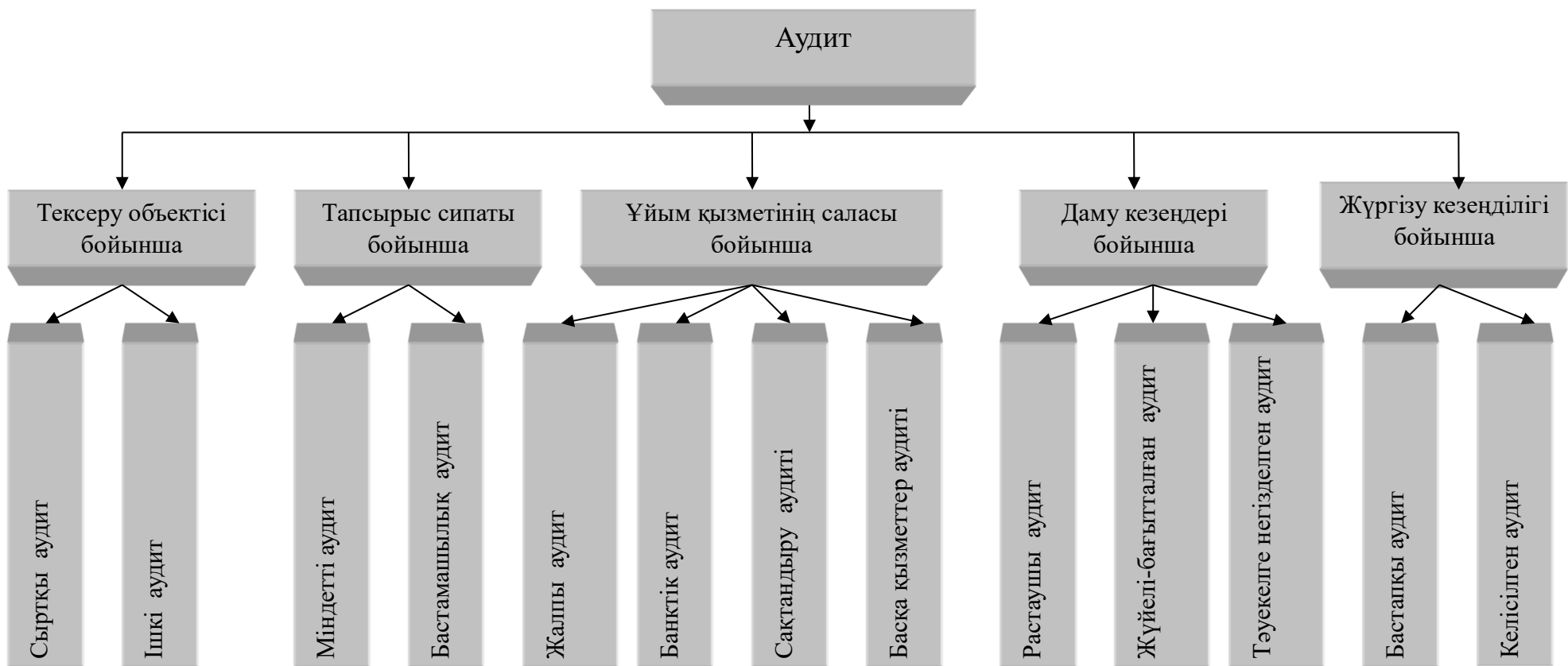
Бүгінгі күні аудиттің бірнеше түрлерін ажыратады (сурет 1):

Тексеру объектілеріне қарай:

- ❖ Ішкі;
- ❖ Сыртқы.

Ішкі аудит ұйым әкімшілігінің тапсырысымен оның шаруашылық қызметінің нәтижелерін тексеру мен бағалауды тәуелсіз ұйымдастыру қызметі болып табылады. Ішкі аудитті аудиторлар, немесе тікелей осы ұйымда қызмет атқаратын бухгалтерлер жүргізеді. Ішкі аудит әлемдік тәжірибеде орта және ірі өнеркәсіп ұйымдарында, құрылыс ұйымдарында, байланыс және басқа басқару құрылымы күрделі қызмет салаларында жүргізіледі. Аудиттің бұл түрінің пайда болуы аудиторлардың ұйымдағы ішкі бақылау жүйесіне көбірек көңіл бөлуімен байланысты. Ішкі аудит есептегі қателер мен бұрмалауларға жол бермейтін тиімділігі жоғары бухгалтерлік есеп пен ішкі бақылау жүйесін қалыптастыруға жағдай жасайды. Ұйымда ішкі аудит қызметінің болуы сыртқы аудиторлардың оның есептілігіне деген сенімін арттырады.

Сыртқы аудит ұйымның қаржылық есептілігінің шынайылығын объективті бағалау мақсатында келісім шарт негізінде сыртқы тәуелсіз аудиторлар мен аудиторлық ұйымдар жүргізетін аудит болып табылады. Сыртқы аудиттің айрықша ерекшелігі – тексеру жүргізуші аудиторлар тарапынан тексерілетін ұйымға қатысты ешқандай қызығушылық жоқ, себебі олар осы ұйымның қатысушылары емес, акционерлері емес, қаржылық есептіліктің талаптарға сәйкестігіне жауапты басшылар немесе басқа лауазымды тұлғалар емес, сонымен қатар, олардың ұйым басшыларымен жақын туыстығы және ешқандай қызметтік байланысы жоқ.

Сурет 1: Аудиттің негізгі түрлері

Тапсырыс сипаты бойынша аудит міндетті және бастамашылық болуы мүмкін.

Жыл сайынғы міндетті аудиторлық тексеруді ҚР заңнамасына сәйкес анықталған тиісті ұйымдар өтуі қажет. Жыл сайын міндетті аудит өтуге тиісті ұйымдардың тізімі ҚР «Аудиторлық қызмет жөніндегі» заң актісінде анықталған. Міндетті аудит өтуге тиісті:

- Акционерлік қоғамдар;
- сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары және сақтандырушы брокер;
- сақтандырушы (қайта сақтандырушы) ұйымдардың дауыс беруші акцияларының жиырма бес және одан астам пайызын иеленуші, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының ірі қатысушылары, сонымен қатар, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы елеулі қатысушысы болып табылатын заңды тұлғалар;
- жинақтаушы зейнет ақы қорлары және зейнет ақы активтерін инвестициялық басқаруды жүзеге асырушы ұйымдар;
- ашық жинақтаушы зейнет ақы қорының ірі қатысушылары, сонымен қатар, ашық жинақтаушы зейнет ақы қоры елеулі қатысушы болып табылатын заңды тұлғалар;
- жер қойнауының байлықтарын пайдаланушылар;
- банктер мен банктік холдингтер, осы банктер мен банктік холдингтер ірі қатысушылары болып табылатын ұйымдар;
- табиғи монополия субъектілері, кіші табиғи монополия субъектілерін есепке алмағанда;
- азаматтық авиация ұйымдары, Қазақстан Республикасының Үкіметі анықтайтын тізімде көрсетілгендей авиациялық жұмыстарды атқаратын авиакомпанияларды ескермегенде;
- нан қабылдаушы ұйымдар;
- сақтандыру төлемдерін кепілдендіру қоры;
- инвестициялық преференцияда көрсетілгендей инвестицияларды жүзеге асыру жөнінде келісім шартқа отырған Қазақстан Республикасының заңды тұлғалары;
- мақта өнімдерін қайта өңдеуші ұйымдар.

Міндетті аудит дегеніміз ұйымдағы бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептіліктің жүргізілуін жыл сайын аудиторлық тексеру.

Бастамашылық аудит аудиттелетін ұйымның меншік иеленушілерінің немесе басқа қызығушылығы бар тұлғалардың шешімі бойынша жүргізіледі.

Ұйым қызметінің саласына байланысты:

Жалпы аудит. Есеп және есептілікте тіркелген барлық ақпараттардың оларға қойылатын талаптарға сәйкестігін анықтау мақсатында жүргізілетін аудит. Мұндай аудиттің мақсаты қаржылық есептілікті жалпылама тексеру.

Тұрақты (келісілген) аудит. Бұл аудит түрі біріншісінен кең ауқымды, себебі қызметтің ережелерін немесе нормаларын, нақты процедураларын

тексеруді және тексерілетін объекті мен оның қызметкерлерінің жұмыс істеу әдістерін тексеруді қамтиды.

Экологиялық аудит. Мұндағы аудиторлық қызметтің мақсаты экологиялық аудит бойынша арнайы әдістемені қолдана отырып табиғатты қорғау ғимараттары мен табиғатты қорғау шараларының құндарының негізін қалайтын экономикалық есептеулерді тексеру болып табылады.

Банктік аудит

Сақтандыру аудиті

Басқа қызметтердің аудиті.

Даму кезеңдеріне қарай:

Растаушы аудит. Мұнда бухгалтер-аудиторлар клиенттердің есептілігін тексереді және олардың шынайылығын растайды.

Жүйелі-бағытталған аудит. Мұндай аудит операцияларды бақылаушы жүйелерді бақылауға мүмкіндік береді. Аудиторлардың ішкі бақылау жүйесін бағалау негізінде сараптама жасауы осы аудиттің мәнін сипаттайды. Ішкі бақылау жүйесі тиімді қызмет ететін болса, онда түбегейлі аудит жүргізу қажет болмайтындығы дәлелденген, себебі, аудитор (белгілі-бір дәрежеде) қателер мен бұрмалаушылықтарды ашу барысында ішкі бақылау жүйесіне сенімді бола алады.

Тәуекелге негізделген аудит. Бұл аудитте аудитордың назарын тәуекелі жоғары жақтарға аудару арқылы тәуекелі төмен жақтарда тексеру жүргізуге қажетті уақытты азайтуға болады.

Аудитті кезеңділігіне қарай алғашқы және қайталанып отырған (келісілген) деп бөлінеді.

Алғашқы аудит аудитордың немесе аудиторлық ұйымның осы ұйымда тексеруді немесе кеңес беруді алғаш рет жүргізуі.

Қайталанып отырған (келісілген) аудит клиенттік бір аудиторлық фирмамен ұзақ уақыт өзара қарым қатынасы негізінде жүргізіледі.

Әлемдік аудит тәжірибесі бойынша қазіргі кезде аудитті жүргізудің бірнеше түрлерін (варианттарын) ажыратады:

- ✓ Операциялық аудит;
- ✓ Сәйкестік аудиті;
- ✓ Қаржылық есептілік аудиті.

Операциялық аудит – басқару үшін тиімді, сенімді және қажетті екендігін бағалау мақсатында ұйымның шаруашылық механизмінің жекелеген бөліктерінің қызметін тексеру болып табылады. Операциялық аудитте тексеру - басқарудың ұйымдастырушылық құрылымын, мөлшерін, бухгалтерлік есеп техникасы мен әдістемесін, компьютерлік жүйелерді, маркетинг әдістерін және басқа кез-келген салаларды бағалау сұрақтарын қамтиды.

Сәйкестік аудиті – бұл ұйымның шаруашылық жүйесінде заңнамалық актілер мен нұсқаулық материалдардың нормаларының, және де қызметкерлерге әкімшілік тарапынан қойылатын ережелер мен процедуралардың сақталуын тексеру. Сәйкестік аудиті әкімшіліктің осы ұйымның Жарғысында көрсетілгендей басқару нормаларын (ережелерін)

сақтауын тексеру мақсатында меншік иеленушілер мен акционерлердің тапсырысы бойынша да жүргізіледі.

Қаржылық есептілік аудиті есепте және есептілікте тіркелген ақпараттың белгілі-бір критерийлерге сәйкестігін анықтау мақсатында жүргізіледі.